

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΤΣΙΟΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1947

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΤΣΩΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Γ.Δ της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

δηλώθηκαν στήν πιό καλή, τήν πιό γλυκεία τους ὥρα: ἡ φύση στόν ἀνοιξιότικο της ὄργασμο ἢ τὸ θερινό της μέστωμα κι' ἡ ζωὴ δταν ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ μας, ἔχοντας ἀποσεισε τήν κατάθλιψη τῆς Βυζαντινῆς θρησκοληψίας καί τὸν ἐφιόλητη τῆς τούρκικης σκλαβιάς, ἀναγαλλιάζει γιά τὴν ἐλευθερία της—καί τὴν πανηγυρίζει.

Δέν χωρεῖ, ἐπομένως, νὰ γελοιοποιεῖ ἢ νὰ ἐκθειάζει κανεὶς τὸ Θεόφιλο ὡς «καλλιτέχνη» καί μὲ κριτήρια αἰσθητικά. Ὁ ἀσπούδαχτος, ὁ αὐθόρμητος αὐτὸς πλανό-

διος ζωγράφος δέν ἀξίζει προσωπικά, «ni cet excès d'honneur, ni cette indignité», ὅπως λένε οἱ γάλλοι. Στούς πίνακές του δέν ὑπάρχει ὁ ἴδιος—ὡς ἄτομο. Τίποτα τὸ προσωπικό, τὸ ἰδιοσυγκρασιακό,—ὅπως στὸ δημοτικὸ τραγοῦδι δέν ὑπάρχει ὁ «ποιητῆς» (ὁ προσωπικὸς τόνος, τὸ προσωπικὸ αἶσθημα) ἀλλὰ εἶναι ἡ ἔκφραση, μὲ σὸ ἑνὸς ἀτόμου, τοῦ καθολικοῦ αἰσθήματος ἑνὸς λαοῦ ἀπέναντι στὴ ζωὴ καί στὸ θάνατο.

ΚΩΣΤΑΣ ΟΥΡΑΝΗΣ

Ο ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΣΑΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΚΑΙ ΟΙ “ΕΞΥΠΝΟΙ,, ΚΡΙΤΙΚΟΙ

Ἡ ἱστορία τοῦ Θεόφιλου μᾶς ἔγινε γνωστὴ στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τότε πού ἕνας Λέσβιος συμπατριώτης του, γνωστὸς κριτικὸς τοῦ Παρισίου, ἔφερε στὸ ἐργαστήριό μου μιὰ σειρά ἔργων τοῦ λαϊκοῦ αὐτοῦ ζωγράφου τοῦ Βόλου καί τῆς Λέσβου, λιγώτερα ἀπὸ εἴκοσι, καί πού μερικὰ μόνο κομμάτια πῆρε μαζί του στὸ Παρίσι. Σὲ λίγο ἔγραψε κι' ὁ ἀρχιτέκτονας Λεκορμπιζιέ γιά τὸ Θεόφιλο ἕνα ἄρθρο στὰ «Ταξίδια» τοῦ Ἰωαννίδη.

Τὰ ἄλλα ἔργα, πού τὰ εἶχα ἕνα χρόνο στὰ χέρια μου καί γιά τὰ ὁποῖα ἔγραψα τὸ 1935 στὰ «Ἀθηναϊκά Νέα», τὴν ἄλλη χρονιά τὰ παρέδωσα στὸ γιατρὸ Κατακουζηνὸ κι' αὐτὸς στὴν ἐπιτροπὴ τῆς τελευταίας ἐκθεσης ἔργων τοῦ Θεόφιλου, πού ἔγινε στὸ Βρεταννικὸ Ἰνστιτοῦτο.

Ὅ,τι λοιπὸν γράφηκε περὶ Ἑβραίων ἐμπόρων στὸ Παρίσι καί περὶ ἀγορᾶς ἐκεῖ ἀπὸ τοὺς ἀπατεῶνες ἑκατὸ ἔργων τοῦ Θεόφιλου γιά νὰ μᾶς ἐξαπατήσουν τὸ 1939, εἶνε μῦθος κι' αὐτοὶ πού τᾶγραψαν φαίνεται ὅτι πολὺ λίγο γνωρίζουν ἀπὸ ποιὰ πράγματα προέρχονται οἱ ἐπιτυχίες τῶν Παρισίων Ἑλλήνων κριτικῶν μας. Δέν εἶνε ἀπατεῶνες ἀλλὰ κύριοι κάποιας σπάνιας ἐνημέρωσης καί κάποιας τέχνης ν' ἀναγνωρίζεται ἡ ἐνημέρωσή τους ἀπὸ τοὺς ξένους, καί ἱκανοὶ νὰ ἐπιβάλλωνται μὲ τὴ βαθύτερη ἀξιολόγηση, καί σάν ἐκδότες στούς πιὸ σοβαροὺς ἐπιστήμονες ὄλων τῶν Μουσείων τοῦ κόσμου, καί μὲ τὴ δύναμη τοῦ γραπτοῦ τους λόγου, πού πείθει καί ἐλέγχεται ἀπὸ ἀντιπάλους, στὸ στίβο τῆς διεθνούς ἀμιλλας.

* *

Ἡ ἀπόκτηση, λοιπὸν, τῶν 18-20 ἔργων τοῦ Θεόφιλου ἀπὸ τὸν Λέσβιο μὰ Παριζιάνο κριτικὸ, εἶχε κάποια ἄλλη σημασία ἔξω ἀπὸ

τις ἐμπορικές, ὅπως νομίζουν, ἀπασχολήσεις. Τὴ σημασία νὰ διασωθεῖ αὐτὸς ὁ λαϊκὸς ζωγράφος ὅπωςδὴποτε, μὰ καί οἱ βροχὲς ξεπλαίνουν τοὺς τοίχους πού ζωγράφιζε κάποτε στὶς ταβέρνες καί στὰ φουρνάρικα τοῦ Βόλου καί τῆς Λέσβου, καί οἱ καταστηματαρχες τοὺς ξαναφρεσκάρουν μὲ ἀδιαφορία, καί νὰ διασωθεῖ ἀκόμα ἕνα στοιχεῖο στὴ νεοῖστορία τῆς τέχνης μας, πού καί σὰ φαινόμενο στὴ ζωὴ ἑνὸς τόπου μπορεῖ νὰ ἔχει ἀξία καί νὰ δημιουργεῖ κάποιες προϋποθέσεις συλλογισμῶν καί ἐρευνητικῆς κριτικῆς ἐπιστήμης.

Μποροῦμε, λοιπὸν, νὰ συγχωρήσουμε στὸ συμπατριώτη τοῦ Θεόφιλου, πού παίζει ἕνα ρόλο κριτικοῦ ἀναγνωρισμένου διεθνῶς, ἀφοῦ ξένη ἐκδοτικὴ ἐταιρεία, Ἀμερικανικὴ, τὸν ἔχει στὸ Παρίσι διευθυντὴ μεγάλου καί ὠφέλιμου περιοδικοῦ καί τὸν ἀποζημιώνει ἀδρά ὅπως λέμε —μποροῦμε νὰ τοῦ ἐπιτρέψουμε ἐπὶ τέλους χειρονομίες, ὄχι ἀξιοκατάκριτες, γιά ἕνα περιφρονημένο, λαϊκὸ ζωγράφο σάν τὸ Θεόφιλο ἀπὸ τὴ μεγάλη κοινωνία, καί λίγο πρὶν πεθάνει νὰ τὸν τιμᾷ μὲ τὴ διάσωση καί διαφήμιση τοῦ εὐτελοῦς γιά τοὺς σοφοὺς ἐπικριτῆς ἔργου του, πού προκαλεῖ ἔπειτ' ἀπὸ τὸ θάνατό του τόσο παράδοξες σκέψεις Ἐκεῖ, λοιπὸν, στὸ Βρεταννικὸ Ἰνστιτοῦτο, τὰ ἔργα, πού ὁ γιατρὸς Κατακουζηνὸς ἔχει δώσει, ὅπως ἐξήγησα, κι' ὁ Ἐμπειρικός πού σ' ἕνα του ταξίδι ἀγόρασε στὴ Λέσβο, ὅπως κι' ἄλλα ἄλλων, ἔτσι ὅπως πρόχειρα παρουσιάστηκαν καί μὲ ὄχι πολὺ σεβασμὸ, ἀπλαισιώτα, βέβαια, ἦταν ἐπόμενο νὰ δημιουργήσουν θέσεις καί ἀντιθέσεις δικαιολογημένες, κι' ἀκόμα ἐκτροπές πού δέν τιμοῦν τὴ νοημοσύνη μερικῶν.

Γιατὶ ὅμως νὰ γίνῃ ἐπίθεση στὸ φαινόμενο πού λέγεται ἔργο Θεόφιλου, καί σὲ τί ἔβλαψε τὴ νεοῖστορία μας ἡ πίστις

καὶ τὸ αἰσθημα τοῦ λαϊκοῦ κι' ἀγράμματου αὐτοῦ ἀνθρώπου ὅσο καὶ πατριώτη; Ἀλλά, ἀφοῦ ἡ ἐπίθεση αὐτὴ ἔγινε, —οἱ σοφοὶ ἐπικριτὲς τοῦ ἔργου τοῦ Θεοφίλου ὄσους ἐνδιαφέρονται γι' αὐτὸ τοὺς ἀνομάζοντες ἀπατεῶνες καὶ ἀνυπόληπτους, —τότε θὰ ἐπιτραπῇ σ' ἕναν ἐνημερωμένο καλλιτέχνη νὰ τονίσῃ κατηγορηματικὰ πὼς ὁ νέος αὐτός τρόπος, σὰ σκευωρία, ξεπερνάει κάθε ἐπαναστατικὴ ὄρμη καὶ τακτικὴ τῶν σπαδῶν τῶν ἐξτρεμιστικῶν νεοθεωριῶν.

Οἱ ἐπικριτὲς αὐτοὶ ἐφαρμόζουν νέα τεχνάσματα, μεθόδους διαγραφῆς τοῦ καλλιτέχνη καὶ προγραφῆς τῶν ὑποστηρικτῶν του —μὲ τὴν κατηγορίαν ὅτι εἶναι συνεταῖροι τῶν ἀπατεῶν τῶν Παρισινῶν Ἑβραϊσμοῦ. Εἴμαστε, λένε, στὸ τέλος οἱ νέοι αὐτοὶ ἱεροφάντες τῆς εὐπρεποῦς κριτικῆς, εἴμαστε πολὺ ἔξυπνοι! Ἀνάμεσα ὅμως σ' αὐτὲς τὶς παραδοξότητες, παραμένουν κάποιες ἀσκητικὲς πράξεις, κι' αὐτὲς τουλάχιστον στηρίζονται στὴν παρατήρησιν τοῦ ματιοῦ τοῦ ἀστραποβόλου ἀπὸ κατανόησιν καὶ ὄχι στὴ διαστρέβλωσιν τοῦ μυαλοῦ, ὄχι στὴν περιφνημὴ ἔξυπνάδα!

.

Κατὰ τὰ ἄλλα, ἡ ἐμφάνισιν τῶν λίγων ἔργων τοῦ Θεοφίλου στὸ Βρετανικὸ Ἰνστιτούτο ἔδωκε ἀφορμὴ νὰ γίνῃ πολλὴ φιλολογία πλατυαστικὴ μὰ καὶ σοφὲς ἐπιστημονικοτεχνικὲς ἐπεξηγήσεις, πού, ἂν ὄχι τί ἄλλο, δόξασαν τὸ λαϊκὸ ζωγράφον καὶ τσοπάνον Θεόφιλον Χ' Μιχαήλ. Καὶ μόνο του θάρθη τὸ ξεκαθάρισμα, ἔπειτα ἀπὸ τὶς συγχύσεις καὶ τὶς παρεξηγήσεις, γύρω ἀπὸ τὴν ἀξιοποίησιν τοῦ ἔργου του στὴ νεοῖστορία μας.

Εἶναι ἀλήθεια, πὼς ὁ Θεόφιλος εἶχε παρατηρητικὴν ἰσχυροῦ ματιοῦ ἀντιακαδημαϊκῆ, γιὰτὶ δὲν εἶχε σπουδάσει, καὶ τὸ μάτι του, ἀδίδακτο, ἀπὸ φυσικὴ ὁμῶς πρωτόγονη αἴσθησιν καθαρὰ γεωμετρικὴ, δὲ γνώρισε ἔτσι ποτὲ τὴν πειθαρχίαν, κάτω ἀπὸ τὰ προστάγματα τῆς ἀμεμπτοῦς αἰσθητικῆς καὶ τεχνικῆς ἀριότητος. Αὐτὴ ἡ ἀγνοία του εἶναι φανερὴ καὶ χτυπητὴ, ὅσο εἶναι κι' ἀντίθετη πρὸς κάθε λογικὴν, πού καθιερώνει τὶς διακρίσεις στοὺς τομεῖς τῆς καλλιερυγημένης τέχνης.

Οἱ ἐρμηνευτὲς κι' ἐρευνητὲς τῆς τέχνης καὶ τῆς κάθε ὕφης τοῦ ποιοτικοῦ τῆς πλούτου, εἶναι βέβαιον πὼς κι' αὐτοὶ ἔχουνε τὸ δικό τους ἐγκεφαλικὸν καταρτισμὸν, πού τοὺς ἐπιτρέπει, κι' ὅταν τὸ μάτι τοὺς δὲν εἶναι ἀστραποβόλον, νὰ ἀναπληρῶνουν τὴν ἀδυναμία τοὺς αὐτῆ, μὲ κάτι ἄλλο, μὲ μίαν ἄλλη σοφίαν, μὲ τὴν ἀξιοποίησιν, πού δημιούργησε ἡ κατὰ τάξιν τῶν πηγαιῶν ἀξιομάτων στὴν τέχνη. Μὲ τὸ μεγάλο αὐτὸ φακὸ δηλαδὴ πού δὲν ἀφίνει τίποτα ἀνεξέλεγκτον καὶ ἀνεξήγητον.

Μὰ πόσοι εἶναι αὐτοὶ οἱ προικισμένοι μὲ τέτοιες ἰκανότητες; Ὅχι βέβαιον πολλοί. Ἔτσι καὶ στὴν πολὺ ἀπλή περίπτωσιν τοῦ φαινομένου Θεοφίλου. Ὅταν δὲν ἔχουμε τὸ φορτίον τῶν πραγματικῶν γνώσεων ἀπὸ βαθεῖαν πείραν, γινόμαστε πάρα πολὺ ἔξυπνοι καὶ χρησιμοποιοῦμε τὴν πολιτικὴν σκευωρίαν ἢ ἀνακαλύπτουμε ἀπατεῶνες.

Πρέπει ὅμως ὅλοι νὰ μάθουν ὅτι ὁ λαϊκὸς Θεόφιλος εἶχε μίαν ὡραία ψυχὴν, καὶ αὐτὴ ἡ ψυχὴ του τίποτα τὸ ξενικὸν δὲν εἶχε. Μόνον συγγενικὰ στοιχεῖα διαπιστώνομε σ' αὐτὴν μὲ τὸν καθαρὸτατον ἑλληνικὸν χαρακτῆρα πού περικλείει τὸ λαϊκὸν γεωμετρικόν, ἀθόρμητον, συνθετικὸν σχέδιόν του. Εἶναι λαϊκὸν καὶ ὄχι ὅπως θὰ τὸ ἤθελαν, ἀκαδημαϊκόν, οἱ ἐπικριτὲς του. Κι' ἔτσι δικαιολογοῦνται. Ὅταν συζητοῦν δηλαδὴ γιὰ τὴν τεχνολογίαν τοῦ Θεοφίλου, παραμερίζουν τὴν ἑλληνικότητα τῆς ψυχῆς του, τὸ αἰσθημὰ του, τὸν λαϊκὸν ἀνθρώπον, κι' αὐτὲς τὶς πηγὰς τῶν προτύπων του. Ὅταν τὸν βρίσκουν ἀπλῶς γραφικόν σὲ λαϊκότητα ἐκφραστικοῦ σχεδίου, ἐλέγχουν πὼς δὲν ἔχει χρῶμα, ὅτι εἶναι μονότονος. Ὅταν ἔχει συνδυασμοὺς καταπληκτικῆς ἀρμονίας σὲ χρῶματα, ἀνακαλύπτουν πὼς δὲν ξέρει νὰ σχεδιάσει κι' ὅτι εἶναι γεμάτος ἀπὸ ἐξωφρενικὰς ἀκροβασίας.

.

Στὸ σημεῖον αὐτὸ σταματῶ, γιὰτὶ κάποια φωνὴ μ' ἐρωτᾷ: «Ἔχουν μάτια καὶ νοῦν πεπειραμένον, γιὰ νὰ κρίνουν καὶ νὰ κατατάξουν οἱ δῆθεν ἔξυπνοι;»

ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΤΟΜΠΡΟΣ

